

ՓՈԽԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹԸ ԵՎ ՆՐԱ ԲՆՈՐՈՇՈՒՄԸ

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

ՆԵԿՏԱՐ ՍԻՄՈՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվ. լեզվի ինստիտուտ

Ավագ գիտաշխատող, Բ.գ.թ., դոցենտ

inslcouncil@sci.am

ՄԿՐՏԻՉ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվ. լեզվի ինստիտուտ

Կրտսեր գիտաշխատող, ասպիրանտ

mkrtchyan09@gmail.com

DOI: 10.57236/1829-0183-2024.1(30)-13

Համառոտագիր

Լեզվաբանությունը բուռն զարգացում ապրող գիտություն է, որի պատմության ընթացքում նորանոր երևույթներ ու ուղղություններ են առաջանում, որոնք զարգացնում են լեզվաբանությունը և լեզվաբանական երևույթների ուսումնասիրության գործիքակազմը: Եվ որպես հետևանք՝ լեզվաբանների մի լայն շրջանակ որոշ ժամանակ սկսում է հետաքրքրվել այդ երևույթներով՝ մինչև նոր ուղղությունների ու երևույթների երևան գալը: Այս շարքի բացառություններից է փոխաբերությունը, որն անհիշելի ժամանակներից մինչև հիմա իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում թե՛ որպես զուտ լեզվական, թե՛ որպես միջգիտակարգային երևույթ, և այդ հետաքրքրությունը չի նվազում: «Փոխաբերություն» երևույթի ուսումնասիրության, տարբերակման զանազանությունն էլ վկայում է այն փաստը, որ այն իր ուրույն դերն ունի արդի լեզվաբանության կարևոր երևույթների շարքում:

Սույն հոդվածում փորձ է արվում ներկայացնելու և համադրելու փոխաբերության վերաբերյալ նշանակալի ուսումնասիրություններն արդի լեզվաբանության մեջ՝ կարևոր դեր հատկացնելով փոխաբերության ուսումնասիրության վերաբերյալ ճանաչողական լեզվաբանության տեսաբանների ու հայ լեզվաբանների տեսակետներին:

Բանալի բառեր և բառակապակցություններ. փոխաբերություն, ճանաչողական լեզվաբանություն, պատկերավոր լեզու, ուղիղ և փոխաբերական իմաստ:

METAPHOR PHENOMENON AND ITS DEFINITION IN LINGUISTICS

NEKTAR SIMONYAN

NAS RA Institute of Language after H. Acharyan

Senior researcher, PhD, Associate professor

inslcouncil@sci.am

МКРТИЧ МКРТЧЯН

NAS RA Institute of Language after H. Acharyan, Brusov State University

Junior researcher, PhD candidate

mkrtychyan09@gmail.com

Abstract

Linguistics is a rapidly developing science, and in the course of its history, new phenomena and directions emerge, which develop linguistics and the tools for the study of linguistic phenomena. And as a result, a wide range of linguists start to be interested in these phenomena for some time, until new directions and phenomena appear. One of the exceptions in this series is the metaphor, which from time immemorial until now occupies its unique place, both as a purely linguistic and as an interdisciplinary phenomenon, and this interest does not run out. The fact that it has its unique role among the important phenomena of modern linguistics proves the diversity of the study and differentiation of the phenomenon of metaphor. In this article, an attempt is made to present and compare major studies on metaphor in modern linguistics, assigning an important role to the approaches of cognitive linguistics theorists and Armenian linguists regarding the study of metaphor.

Key words and phrases: metaphor, cognitive linguistics, figurative language, literal and figurative meaning.

ФЕНОМЕН МЕТАФОРЫ И ЕГО ОПРЕДЕЛЕНИЕ В ЛИНГВИСТИКЕ

НЕКТАР СИМОНЯН

Институт языка им. Р. Ачаряна НАН РА

Старший научный сотрудник, к.ф.н., доцент

inslcouncil@sci.am

МКРТЫЧ МКРТЧЯН

Институт языка им. Р. Ачаряна НАН РА

Младший научный сотрудник, аспирант

mkrtychyan09@gmail.com

Аннотация

Языкознание – быстро развивающаяся наука, в ходе ее истории возникали новые явления и направления, которые развивали языкознание и дали инструментарий для исследования языковых явлений. И в результате на какое-то время этими явлениями

начинает интересоваться широкий круг лингвистов, пока не появляются новые направления и явления. Одним из исключений в этом ряду является метафора, которая с незапамятных времен и поныне занимает свое уникальное место и как чисто языковое, и как междисциплинарное явление, и интерес к этому не иссякает. Тот факт, что метафора занимает свою уникальную роль среди важных явлений современной лингвистики, доказывает многообразие изучения и дифференциацию феномена метафоры. В данной статье предпринята попытка представить и сравнить важные исследования по метафоре в современной лингвистике, отводя важную роль подходам теоретиков когнитивной лингвистики и армянских лингвистов к изучению метафоры.

Ключевые слова и фразы: метафора, когнитивная лингвистика, образный язык, прямое и переносное значение.

Ներածություն

Դեռևս վաղնջական ժամանակներից մտածողներին հետաքրքրել է, թե ինչպես են մարդիկ գործածում լեզուն և թե լեզվական ինչ միջոցներ են կիրառում հաղորդակցվելիս: Մտքի արտահայտման այդպիսի միջոցներից է փոխաբերությունը (հունարեն՝ *metaphora* - տեղափոխում) և փոխաբերական լեզուն ընդհանրապես, որն իրականությունը նկարագրելու համար անսպառ և ստեղծարար միջոցներ է տալիս լեզվակիրներին ու այդ լեզուն գործածողներին:

Փոխաբերության մասին տեսությունները փիլիսոփայության, լեզվաբանության և հոգեբանության, ինչպես նաև մարդաբանության և սոցիոլոգիայի մեջ հիմնականում անդրադառնում են փոխաբերության հետևյալ իմաստներին՝ փոխաբերությունը՝ որպես լեզվական արտահայտության և հաղորդակցության ձև, և փոխաբերությունը՝ որպես հասկացության նկարագրություն (conceptual representation) և խորհրդանշում (symbolization): Գրականության տեսությունը նույնպես փոխաբերությունը դիտարկում է որպես բանաստեղծական հնար և խորհրդանշ: Փոխաբերության այս երկու իմաստները հետազոտողների կողմից հիմնականում ընկալվում են իրարից անկախ: Թերևս բացառություն են կազմում միայն ճանաչողական լեզվաբանության ներկայացուցիչները [12, p. 4], որոնք, ի տարբերություն այլ տեսությունների կողմնակիցների, փոխաբերությունը համարում են մտքի գործունեության արգասիք, այլ ոչ թե զուտ լեզվական արտահայտչամիջոց:

Փոխաբերության առանձնահատկությունը

Ընդհանրապես փոխաբերության ամենապարզ սահմանումը կարելի է այսպես տալ. այն նշանակում է մի բան արտահայտել մեկ այլ բանի միջոցով՝ հիմնվելով նմանության վրա: Ինչպես նաև փոխաբերություն է համարվում այն համեմատությունը, երբ համեմատվում են իրար հետ կապ չունեցող կամ հակադիր իմաստներ ունեցող երևույթները՝ ոճական երանգն ընդգծելու համար: Ահա այսպես է նկարագրում փոխաբերությունը ֆրանսիացի հայտնի փիլիսոփա Պոլ Ռիկյորը. «Փոխաբերությունը՝ որպես ոճական հնար, ներկայանում է իբրև տարբերության և նույնականացման միաձուլման միջոցով ստեղծվող իմաստաբանական կատեգորիաների գաղտնի գործընթաց» [11, c. 443]:

Փոխաբերության ուսումնասիրությամբ զբաղվող գիտությունների ցանկն ընդարձակ է՝ փիլիսոփայությունից մինչև հերմենևտիկա՝ ընդգրկելով նշանագիտությունը, լեզվաբանությունը, գրականագիտությունը և այլ գիտակարգեր ու միջգիտակարգեր: Բնականաբար այս բոլոր գիտակարգերը տարբեր տեսանկյունից են ուսումնասիրում փոխաբերություն երևույթը՝ ունենալով զանազան խնդիրներ ու նպատակներ, և ինչպես Ն. Արությունովան է նշում, «Փոխաբերությունը սկսեց դիտարկվել որպես մտածողության հիմքի և աշխարհի ոչ միայն ազգային հատուկ տեսլականի, այլև նրա համընդհանուր կերպարի ստեղծման գործընթացների ընկալման բանալի» [8, c. 5-6]:

Փոխաբերության մասին տեսությունները տարբեր են, և հետևապես տարբեր են նաև կարծիքները, թե ինչ տեսակների են բաժանվում դրանք: Այսպես, Արությունովան փոխաբերությունները բաժանում է հետևյալ տեսակների.

1. անվանական փոխաբերություն (ներկայանում է իբրև անվանման փոխանցում, որը ենթադրում է մեկ իմաստի փոխարինումը մյուսով),
2. պատկերավոր փոխաբերություն (նշանակվող առարկայի մասին տեսողական տպավորության ստեղծումն է, որը գնահատողական նշանակություն ունի),
3. ճանաչողական փոխաբերություն (արտացոլում է առարկաների իրական կամ դրանց վերագրվող ընդհանրությունը),
4. ընդհանրացում (բառի բառային իմաստի տրամաբանական կարգի սահմանների վերացում) [8, c. 366]:

Տ. Վենդինսան տարբերակում է համալեզվական/հանրալեզվական չոր և պատկերավոր փոխաբերություններ, բանաստեղծական, լրագրային-հրապարակախոսային (газетно-публицистические), հեղինակային և այլ փոխաբերություններ: Ընդ որում, չոր փոխաբերությունները նրանք են, որոնց պատկերավոր բնույթը ջնջվել է լեզվի էվոլյուցիայի հետևանքով: Լեզվում նման փոխաբերությունները շատ են, այդ իսկ պատճառով լեզուն հաճախ անվանում են խունացած փոխաբերությունների բառարան: Պատկերավոր փոխաբերությունները արտաքին աշխարհի առարկաների կամ երևույթների այլաբանական նշանակումներ են, որոնք թույլ են տալիս ուժեղացնել արտահայտության հուզական և արտահայտչական երանգավորումը: Բանաստեղծական փոխաբերությունները հատուկ են գեղարվեստական գրականությանը, լրագրային փոխաբերությունները հանդիպում են զանազան լրատվական միջոցներում, իսկ հեղինակային փոխաբերություններն էլ անհատական փոխաբերություններն են, որոնք բնորոշ են որևէ գրողի կամ բանաստեղծի ոճին [9, с. 172-173]:

Փոխաբերությունը ճանաչողական լեզվաբանության տեսանկյունից

Ճանաչողական լեզվաբանության կարևոր և ամենահայտնի ձեռքբերումներից է հասկացութային կամ կոնցեպտուալ փոխաբերության տեսությունը: Այս տեսության հիմնադիրներն են լեզվաբան Ջորջ Լակոֆն ու փիլիսոփա Մարկ Ջոնսոնը, որոնք իրենց հիմնարար և արդեն դասական աշխատության շնորհիվ («Փոխաբերություններ, որոնցով ապրում ենք» (*Metaphors we live by*, 1980)) հեղափոխեցին փոխաբերության ըմբռնումն ակադեմիական միջավայրում: Մինչ այդ փոխաբերությունը համարվում էր ավելի շատ միայն լեզվական երևույթ: Մինչդեռ հասկացութային փոխաբերության կողմնակիցները նշում են, որ «մեր սովորական հասկացութային/ կոնցեպտուալ համակարգը փոխաբերական բնույթ ունի: Փոխաբերություններն են կառուցվածքավորում այն, թե ինչպես ենք մենք ընկալում, ինչպես ենք մտածում և ինչ ենք անում» [13, р. 4]: Ավելին, գիտնականները պնդում են, որ «փոխաբերությունը միայն լեզվի, այսինքն՝ զուտ բառերի խնդիր չէ, ընդհակառակը, մարդկային մտքի գործընթացը մեծ մասամբ փոխաբերական է» [13, р. 6]: Այլ

կերպ ասած՝ ըստ Լակոֆի ու Ջոնսոնի, մեր հասկացողական համակարգն իր բնույթով փոխաբերական է:

Փոխաբերությունը ճանաչողական լեզվաբանության տեսություններում բնութագրվում է որպես գործընթաց, որի ընթացքում փորձառության մի տիրույթ/բնագավառ (domain) հասկացվում է մեկ այլ տիրույթի տերմիններով: Տիրույթ (domain) եզրույթն այստեղ նշանակում է մարդկանց ֆիզիկական և սոցիալական փորձառության ոլորտներ կամ շրջաններ, այլ կերպ ասած՝ իրականության հատվածներ: Սովորաբար անձին ծանոթ տիրույթը կոչվում է ծագման տիրույթ կամ աղբյուր տիրույթ, իսկ այն տիրույթը, որը դեռ նոր է մարդկանց համար, կոչվում է թիրախ տիրույթ:

Հասկացութային փոխաբերությունների վերլուծությունը հիմնվում է ճանաչողական լեզվաբանության այն դրույթի վրա, որ լեզվական փաստերի միջոցով կարելի է վեր հանել մարդու ճանաչողական համակարգի առանձնահատկությունները: Եվ որքան անհատը վերացարկվում է իրականությունից, այնքան փոխաբերական շերտեր են անհրաժեշտ մտքերն արտահայտելու համար:

Լակոֆն ու Ջոնսոնը տարբերակում են օրիենտացիոն կամ կողմնորոշման, օնթոլոգիական կամ գոյութենաբանական և կառուցվածքային փոխաբերություններ: Օրիենտացիոն կամ կողմնորոշման փոխաբերությունները հիմնվում են տարածական հակադրությունների վրա, օրինակ՝ վերև – ներքև, կենտրոնական – ծայրամասային և այլն: Որպես պարզաբանում նշվածի՝ հեղինակները տալիս են հետևյալ օրինակը՝ «Happy is up, sad is down» (երջանիկը վերևում, իսկ դժբախտը՝ ներքևում): Սա ձևավորվում է մի քանի արտահայտությունների հիման վրա. I'm feeling up (Ես ուրախ եմ), I'm feeling down (Ես տխուր/անտրամադիր եմ) [13, p. 15]:

Օնթոլոգիական կամ գոյութենաբանական փոխաբերությունները իրադարձությունների, զգացմունքների, մտքի իմաստային կողմը արտահայտում են ֆիզիկական էության տերմիններով: Այսպես են հեղինակները պարզաբանում այս փոխաբերությունները. «Փորձառությունների ըմբռնումն օբյեկտների և նյութերի (substances) միջոցով թույլ է տալիս մեզ ընտրել փորձառության հատվածներ և դրանց վերաբերվել որպես առանձին միավորների կամ միատեսակ նյութերի» [13, p. 25]: Գիտնականները նշում են, որ այդ

Ֆիզիկական միավորներից ամենակարևորը գետեղարանն է (container): Օրինակներից մեկը գնաճն (inflation) է. Inflation is lowering our standard of living (Գնաճը նվազեցնում է մեր կենսամակարդակը), We need to combat inflation (Մենք պետք է պայքարենք գնաճի դեմ) և այլն: Գիտնականները նշում են, որ դիտարկելով գնաճն իբրև միավոր (entity)՝ մենք կարողանում ենք ճանաչել/նույնականացնել դրա որևէ առանձնահատուկ հայեցակերպը՝ դիտարկելով այն որպես պատճառ, երբեմն էլ ենթադրել, թե այն հասկանում ենք [13, p. 26]:

Կառուցվածքային փոխաբերությունները թույլ են տալիս գործածել բարձր կառուցվածքային և հստակ ուրվագծված մեկ հասկացությամբ մյուսը կառուցելու համար օրինակ՝ Time is money (Ժամանակը փող է) [13, p. 61]: Մարդու հասկացական համակարգում կարող են գոյություն ունենալ իրար հակադիր կառուցվածքային փոխաբերություններ, օրինակ՝ ժամանակի ընկալումը որպես շարժական օբյեկտ (Կգա ժամանակ, երբ) կամ էլ՝ անշարժ (Մենք մոտենում ենք տարվա վերջին): Այս փոխաբերությունների առկայությունը կարելի է բացատրել այն փաստով, որ շարժումը մարդու համար երկիմաստ է. կամ մարդն անշարժ է, և ամեն ինչ շարժվում է նրա կողքով, կամ էլ ամեն ինչ կանգուն է, նա ինքն է շարժվում:

Փոխաբերության ըմբռնումը հայ լեզվաբանների աշխատություններում

Փոխաբերության առանձնահատկություններին բավականին ծավալուն անդրադարձ է կատարվել հայ լեզվաբանների աշխատություններում: Այսպես, լեզվաբանական բառարանում առանձնացվում են փոխաբերության լայն և նեղ իմաստներ: Լայն ըմբռնումով փոխաբերություն է փոխաբերական իմաստով ամեն բառ կամ արտահայտություն, որը պատկերավոր արտահայտություն է, իսկ նեղ իմաստով բառի փոխաբերական իմաստը հիմնված է պատկերավոր նմանության վրա [6, էջ 304]:

Էդ. Աղայանը նշում է, որ բառն ունի առաջնային իմաստ, որը կոչվում է «ուղղակի իմաստ», իսկ այս ուղղակի իմաստից բացի՝ բառերը խոսքի մեջ կարող են «գործածվել նաև այնպիսի առարկաների, երևույթների, հատկանիշների համար, որոնք ինչ-որ կողմով առնչվում կամ նմանվում են ուղղակի իմաստ ցույց տված առարկային, երևույթին և այլն» [1, էջ 49]: Եվ ահա այս

նոր իմաստը, ըստ Աղայանի, կոչվում է փոխաբերական իմաստ. «Փոխաբերությունը տվյալ բառի գործածությունն է այնպիսի առարկաների (երևույթների, հատկանիշների և այլնի) վերաբերությամբ, որոնք չեն մտնում նրա ուղղակի իմաստի մեջ, կամ ավելի պարզ՝ փոխաբերությունը բառի գործածությունն է մի այլ բառի իմաստով» (ընդգծումը հեղինակինն է) [1, էջ 50]: Ընդ որում, Աղայանը փոխաբերության հիմք է անվանում այն հատկանիշը, որով ցույց տրվող առարկան, գործողությունը, երևույթը փոխաբերական գործածությամբ նմանեցվում են մի այլ առարկայի, գործողության, երևույթի և այլն:

Այնուհետև «ըստ իրենց տարածվածության և իմաստային զարգացման»՝ Աղայանն առանձնացնում է փոխաբերության երեք կարգ՝ ա. անհատական ստեղծագործական կամ հեղինակային, բ. գործուն պատկերավոր կամ ընդհանրական պատկերավոր, գ. ավարտուն կամ մարած: [1, էջ 50]:

Անհատական ստեղծագործական կամ հեղինակային փոխաբերությունները հեղինակի ստեղծած փոխաբերություններն են, որոնք դեռևս լայն տարածում չեն ստացել, գործուն պատկերավոր կամ ընդհանրական պատկերավոր փոխաբերությունները, չնայած առաջացել են որպես անհատական, ստեղծագործական փոխաբերություններ, կորցրել են իրենց այդ բնույթը և ժամանակի ընթացքում մեծ տարածում են գտել: Իսկ ահա ավարտուն կամ մարած փոխաբերությունները, ըստ գիտնականի, այն փոխաբերություններն են, որոնք ժամանակի ընթացքում կորցրել են իրենց այդ փոխաբերական հատկությունն ու դարձել սովորական, ուղղակի իմաստ [1, էջ 54]: Հեղինակը նաև նշում է, որ վերջիններս կոչվում են նաև չոր փոխաբերություններ, որովհետև այլևս պատկերավոր արտահայտություններ չեն ստեղծում [1, էջ 54]:

Էդ. Աղայանը նշում է, որ այս տարբերակումը մշտական զարգացման ու փոփոխությունների գործընթաց է, և եթե առաջին երկու կարգի փոխաբերությունները կարևոր են խոսքի պատկերավորության, արտահայտչականության տեսակետից, ապա լեզվաբանական տեսակետից կարևոր է երրորդը, որը «բառիմաստների զարգացման հիմնական գործընթացն է ներկայացնում» [1, էջ 54]:

Այնուհետև Աղայանն առանձնացնում է բառի ստացած փոխաբերական իմաստի երկու տեսակ՝ բառային կամ մակերեսային և խորքային կամ կապակցական [1, էջ 56]: Առաջինը հիմնվում է փոխաբերվող և փոխաբերյալ բառերի որևէ կողմի ակնառու նմանության վրա, իսկ երկրորդի փոխաբերական իմաստը ստեղծվում է հենց այդ կապակցվող բառերի միասնությամբ: Վերջիններս էլ «մեծ մասամբ վերածվում են ծավալուն, բազմանդամ ու բազմակի փոխաբերությունների ամբողջության, որով ստեղծվում է բանաստեղծական խորիմաստ, բովանդակալից ու գեղեցիկ պատկեր» [1, էջ 58]:

Իսկ ահա Ս. Էլոյանը նշում է, որ «փոխաբերական է կոչվում բառի այն իմաստը, երբ բառը առարկաներն ու երևույթները նշում է անուղղակի կերպով» [3, էջ 70], իսկ «փոխաբերությունը բառի գործածությունն է մեկ այլ բառի իմաստով՝ հենվելով երկու երևույթների նմանության վրա» (ընդգծումը հեղինակինն է) [3, էջ 71]:

Հեղինակը տարբերակում է փոխաբերության երկու տեսակ՝ անհատական և համալեզվական [3, էջ 73]: Ընդ որում, անհատական փոխաբերություն են նաև ստեղծագործական կամ հեղինակային փոխաբերությունները: Իսկ համալեզվական փոխաբերությունները առաջանում են անհատական, ստեղծագործական փոխաբերությունների հիմքով և բաժանվում են գործուն ու խամրած կամ հանգած փոխաբերությունների:

Էլոյանը գրում է. «Գործուն լեզվական փոխաբերությունները լեզվի մեջ մտած և ընդհանրացած կայուն փոխաբերություններն են», և այս գործուն փոխաբերությունները, առաջանալով «փոխաբերական գործածության հիմքերով, վերածվել են փոխաբերական կայուն իմաստների և այնպես են ամրացել լեզվի մեջ, որ դարձել են բառի (բազմիմաստ) իմաստային համակարգի բաղադրիչներ» [3, էջ 74]: Այստեղից հեղինակը եզրահանգում է, որ փոխաբերությունը նաև բառակազմական երևույթ է, քանի որ «լեզվի բառապաշարի հարստացման և զարգացման ներքին միջոցներից մեկն էլ հանդիսանում է միևնույն բառի իմաստի հիմքով նոր իմաստի առաջացումը (իմաստային նորաբանությունը)» [3, էջ 75]:

Ըստ Էլոյանի՝ խամրած կամ հանգած են այն փոխաբերությունները, որոնք «լեզվի պատմական զարգացման ընթացքում կորցրել են իրենց

փոխաբերական բնույթը, փոխաբերական ներգործության ուժն ու պատկերավորությունը» և այս փոխաբերությունները դառնում են բառի իմաստային տարբերակներ [3, էջ 75]:

Այնուհետև էլոյանն ընդգծում է, որ հանգած փոխաբերությունների հիմքով է առաջանում համանունությունը, և այդ համանուն բառերում «փոխաբերությունների իմաստային կապը մթագնել է, և դրանք արդեն դիտվում են իբրև առանձին բառեր» [3, էջ 76]: Իսկ բառերի փոխաբերական իմաստները, ըստ ընդգրկման ծավալի, լինում են՝ բառային, կապակցական և ծավալուն [3, էջ 76]: Այստեղ հետաքրքիր է, որ էլոյանը, ի տարբերություն Աղայանի, առանձնացնում է ծավալուն փոխաբերություն, որտեղ «իմաստի փոխաբերականությունը զարգանում և ծավալվում է առանձին բանաստեղծություն կամ ամբողջական նախադասություններում և հաճախ ամբողջ համատեքստում» [3, էջ 78]:

Փոխաբերությանը անդրադարձել է նաև լեզվաբան Ա. Մարգարյանը, որը նշում է, որ «Բառերը փոխաբերական իմաստներ են արտահայտում առարկաների, երևույթների, իրողությունների ոչ միայն արտաքին, այլև ներքին հատկանիշների նմանության հիման վրա» [5, էջ 35]: Հեղինակն ավելացնում է, որ այստեղ հիշատակության է արժանի կենդանանիշ բառապաշարը: Այնուհետև գիտնականը առաձնացնում է փոխաբերության իմաստային զարգացման, տարածվածության աստիճանի, ոճական արժեքի երեք տեսակ. ա. *պարկերավոր համալեզվային*, բ. *անհատական-ոճական* կամ *հեղինակային* և գ. *«չոր»* կամ *մարած* (ընդգծումը հեղինակինն է) [5, էջ 37]: Այս տարբերակումը մեծ մասամբ համապատասխանում է նախորդ երկու հեղինակների տարբերակումներին:

Փոխաբերության հետաքրքիր տարբերակում է առաջարկում Պ. Պողոսյանը. ըստ հեղինակի՝ փոխաբերությունները երկու տեսակի են լինում՝ խոսքային և լեզվական [7, էջ 36]: Ընդ որում, խոսքային է համարվում, եթե այն առկայանում է միայն խոսքի մեջ, այսինքն՝ «բառը կամ կապակցությունը ինքնին լեզվի մեջ չունի տվյալ փոխաբերական նշանակությունը, սակայն խոսքի բանախյուսվածքում ձեռք է բերում այդպիսի իմաստ» [7, էջ 36]: Այնուհետև հեղինակը գրում է, որ լեզվական փոխաբերությունները նրանք են, որոնք ժամանակի ընթացքում խոսքայինից վերածվել են լեզվականի:

Այսինքն, խոսքայինը նույնն է, ինչ անհատական փոխաբերությունը: Իսկ ահա որպես լեզվական փոխաբերություններ Պողոսյանն առանձնացնում է երեք շերտ՝ *բառերի փոխաբերություններ առանձնաբար, բառերի փոխաբերություններ կապակցություններում և կապակցությունների փոխաբերություններ*: Այստեղ պետք է նշել, որ երկրորդ շերտը, ըստ Պողոսյանի, այն բառերն են, որոնք փոխաբերական նշանակություն են ստանում բառերի կապակցություններում, հատկապես ածականը և բայը, մասամբ նաև՝ գոյականը [7, էջ 36–37]:

Այս առումով կարևոր է նշել Լ. Եզեկյանի մոտեցումն այս խնդրին. Եզեկյանը հիշատակում է ակադ. Էդ. Ջրբաշյանի՝ գոյականից, ածականից, բայից կազմված փոխաբերությունների առանձնացումն ու ավելացնում, որ փոխաբերությունների խոսքիմասային դասակարգումը նպատակահարմար չէ, քանի որ այդ փոխաբերական իմաստով տվյալ բառը հանդես է գալիս որոշակի բառակապակցություններում, իսկ մյուս դեպքերում կարող է և նույն իմաստը չարտահայտել [2, էջ 347]:

Ի մի բերելով՝ կարելի է ասել, որ փոխաբերությունը հայ լեզվաբանների կողմից դիտարկվում է որպես լեզվական երևույթ, իսկ խոսքային տարբերակումը վերագրվում է հեղինակի կողմից ստեղծված փոխաբերությանը: Այստեղ տեղին է նշել Լ. Հախվերդյանի ակնարկն առ այն, որ փոխաբերությունները ոչ թե մենք ենք ստեղծում, այլ գործածում ենք «շնորհալի մարդկանց» կողմից ստեղծված, «վաղուց ի վեր գտնված, բյուրեղացված ձևերը» [4, էջ 96]: Այսպիսով, հայ լեզվաբանները նույնպես փոխաբերությունը համարում են լեզվական երևույթ, իսկ նոր փոխաբերություն կարող է ի հայտ գալ միայն անհատների շնորհիվ:

Եզրակացություն

Որպես լեզվական երևույթ փոխաբերությունը նոր չէ, և ժամանակի ընթացքում լեզվաբանության մեջ փոխաբերության ուսումնասիրության նոր մոտեցումներ են ի հայտ գալիս, որոնք երբեմն իրար փոխլրացնում են, իսկ երբեմն էլ՝ հակադրվում: Ամփոփելով կարելի է նշել, որ փոխաբերությունը որպես զուտ լեզվական երևույթ դիտարկելը նվազեցնում է այդ երևույթի

բնույթը՝ պարփակելով ներքին լեզվաբանության մեջ, մինչդեռ փոխաբերությունը վեր է հանում տվյալ լեզվով հաղորդակցվող մարդկանց մշակութային ու մտածական առանձնահատկությունները: Եվ այս առումով տեղին է հիշել լեզվի մասին Գ. Զահուկյանի դիտարկումը. «Միայն այն փաստը, որ միավորների հակադրությունը թե՛ արտահայտման, թե՛ բովանդակության առումով հնարավոր է միայն նյութական (էական) հիմքի վրա, հուշում է, որ անհնար է հասկանալ լեզվի էությունը՝ առանց հաշվի առնելու իրերի փոխհարաբերությունները նյութական աշխարհում: Եթե մարդը չգիտի իրերի հատկությունները, հակադրությունների ոչ մի համակարգ հնարավորություն չի տա հասկանալու փոխաբերության էությունը. խոզի կամ էշի հատկություններից անտեղյակությունը անհասկանալի կդարձնի մարդուն նրանց հետ համեմատելը: Լեզվի բնույթը կարելի է հասկանալ միայն նրա սահմաններից դուրս գալով» [10, c. 5-6]:

Գրականության ցանկ

1. Աղայան Է. Բ., Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Ե., 1984, 371 էջ:
2. Եզեկյան Լ. Կ., Հայոց լեզվի ոճագիտություն, Ե., 2006, 375 էջ:
3. Էլոյան Ս. Ա., Ժամանակակից հայերենի ոճաբանություն, Ե., 1989, 258 էջ:
4. Հախվերդյան Լ. Հ., Զրույցներ լեզվի մասին, Ե., 1986, 261 էջ:
5. Մարգարյան Ա. Ս., Ժամանակակից հայոց լեզու. բառագիտություն, Ե., 1993, 232 էջ:
6. Պետրոսյան Հ. Զ., Գալստյան Ս. Ա., Ղարազյուլյան Թ. Ա., Լեզվաբանական բառարան, Ե., 1975, 328 էջ:
7. Պողոսյան Պ. Մ., Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքները (խոսքի տեսություն), Գիրք Բ, Ե., 1991, 336 էջ:
8. Арутюнова Н. Д., Метафора и дискурс, 5-32 // Арутюнова Н. Д., Теория метафоры, М., 1990, 512 с.
9. Вендина Т. И., Введение в языкознание, М., 2021, 333 с.
10. Джаукян Г. Б., Универсальная теория языка. Прологомены к субстанциональной лингвистике, М., Институт языкознания РАН, 1999, 318 с.

11. Рикёр П., Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение, 416-434.// Арутюнова Н. Д., Теория метафоры, М. 1990, 512 с.
12. Glucksberg, S., McGlone, M. S., Understanding figurative language: From metaphor to idioms (No. 36). Oxford University Press, 2001, 134 p.
13. Lakoff, G., Johnson, M., Metaphors We Live by. University of Chicago Press.1980, 276 p.